

Židé v událostech polsko sovětské války

Anotace: Polsko-sovětská válka (1919-1920), pokus o „vývoz revoluce“ směrem na západ, probíhala na územích, kde významnou část populace tvořilo židovské etnikum. Nabízí se tedy otázka, jakou Židé sehráli v tomto konfliktu Piłsudského Polska a Leninova Ruska roli a jak obě válčící strany ovlivnili život tohoto často pronásledovaného etnika.

Klíčová slova: Polsko, sovětské Rusko, Židé, polsko-sovětská válka (1919-1920)

Aškenázští Židé, po roce 1492 hlavní diaspora v Evropě, je označení pro židovské etnikum nacházející se v oblastech Střední a Východní Evropy. Dějiny aškenázských Židů jsou, podobně jako u ostatních souvěrců, dějiny pronásledování, což je důležité si uvědomit pro pochopení budoucích událostí. Už samotná migrace Židů do oblastí dnešního Polska, Litvy, Běloruska a Ukrajiny, které jsou vzhledem k tématu polsko-sovětské války pro tento projekt stěžejní, byla způsobena pogromy vyvolanými událostmi velké morové epidemie v polovině 14. století. Četné židovské obce v Porýní byly tehdy téměř zničeny a velká část Židů se přesídlila směrem na východ, především pak do Polska, kde Kazimír III. (1333 – 1370) udělil Židům na svém území významná privilegia: vlastní samosprávu a soudnictví, královskou ochranu a možnost svobodně obchodovat. Význam aškenázské diaspory pak ještě více stoupl po výše zmíněném roce 1492, kdy prakticky přestala existovat sefardská diaspora ve Španělsku.¹ V tzv. Rzeczpospolita se Židům dařilo žít víceméně bezpečně do poloviny 17. století, kdy během ukrajinského povstání kozáckého velitele Bohdana Chmelnického došlo k největšímu vyvražďování Židů do 2. světové války. Během jednoho roku bylo Chmelnického kozáky vyvražďeno téměř 100 000 židovských obyvatel v Polsku, Litvě a Bělorusku.² Situace aškenázských Židů se pak následně ještě zhoršila po trojím dělení Polska (1772,1793,1795), kdy se většina této diaspory dostala pod vládu ruských carů. Zatímco v ostatní Evropě se vzhledem k myšlenkám osvícenství, situace židovského etnika zlepšovala, v ruském carství tomu bylo naopak. Již Kateřina II. vydala řadu restriktivních nařízeních, které spolu s dalšími nařízením jejich následovníků platili až do roku 1917. Židé byli ruskými cary často používáni jako obětní beránci při vysvětlování neutěšeného stavu ruského impéria, jak tomu bylo například při státní mocí posvěcených pogromech v roce 1881. Při těchto událostech byly zabity desítky tisíc Židů a mnozí další následně emigrovali. Tyto události

¹ Václavík, D.: Etnické a kulturní minority ve střední Evropě. *Základní problémy, Židé*. Liberec 2001, str. 78.

² Václavík, D.: Etnické a kulturní minority ve střední Evropě. *Základní problémy, Židé*. Liberec 2001, str. 80-81.

měly mimochodem přímý vliv na sionistické hnutí, když v roce 1882 vyzval oděský Žid Leo Pinsker (1821 – 1891) k židovské národní emancipaci a založil hnutí *Chibat Cijon* (Láska k Sionu), které je pokládáno za přímého předchůdce sionismu.³

Do dvacátého století vstoupila aškenázská komunita značně rozpolcená. Zatímco židovské obce na území Německa a Rakouska – Uherska prošly během osvícenství určitou mírou asimilace a do značné míry přijaly kulturu ostatní společnosti, tak obce v ruském záboru Polska, Haliči, Bělorusku a na Ukrajině si stále udržovaly staré zvyky a tradice. V polské republice, i když se její hranice v prvních letech existence značně měnily, je možné počet Židů stanovit na 3 milióny obyvatel, což je 10% celkové populace tehdejšího Polska. Je navíc nutné si uvědomit, že ve velkoměstech tvořili Židé dokonce v průměru třetinu obyvatel, v městech na východě pak často i většinu, přičemž v samotné Haliči se počet Židů v roce 1920 odhadoval na jeden milión. Ve Varšavě a Lvově, dvou městech, o něž se definitivně rozbil sovětský postup na západ v roce 1920, se pak dle odhadů nacházelo téměř 500 000 respektive 300 000 židovských obyvatel.⁴ V této chvíli je tak důležité ptát se na poměr Židů k ruské revoluci a tázat se na jejich náchylnost k bolševizaci, která byla Židům často předhazována (například nadávka *žido-bolševik*, případně jedna z nejhorších polských antisemitských nadávek *židokomuna*).

Často je poukazováno na značný počet Židů v nejvyšších vládnoucích kruzích ruských bolševiků. Není tajemstvím, že například Trockij, Bucharin či Zinovjev byli skutečně židovského původu, méně se již ví, že Leninův děd byl taktéž Židem, který později konvertoval na křesťanství, takže i sám Lenin by byl dle nacistů brán jako Žid, nicméně pokud se vezme v potaz absolutní počet členů strany, tak Židé byli mezi komunisty v jasné menšině.⁵ Stejně jako v případě ostatních obyvatel východní Evropy, tak i situaci mnoha Židů významně zhoršili události 1. světové války, čehož důsledkem bylo i počáteční naslouchání židovského obyvatelstva vábení komunistické písničky o lepších zítřcích, zvláště když součástí této budoucnosti mělo být ukončení státem řízeného antisemitismu, jak tomu bylo za carského Ruska. Již brzy však Židé zjistili, že slibovaná rovnost je pouze formální, židovská politika komunistického režimu je značně proasimilační a že staré předsudky přetrvávají i v myslích nových vládců v Kremlu (především pak po nástupu Stalina k moci), stejně jako i ostatních Rusů. O většině aškenázských Židů se tak dá prohlásit, že vzhledem k dějinnému vývoji, který byl nastíněn výše, kdy si většina obcí ve východní Evropě udržela své tradice a zvyky,

³ Václavík, D.: Etnické a kulturní minority ve střední Evropě. *Základní problémy, Židé*. Liberec 2001, str. 88.

⁴ Haumann, H.: Dějiny východních Židů. Olomouc 1997, str. 184.

⁵ Václavík, D.: Etnické a kulturní minority ve střední Evropě. *Základní problémy, Židé*. Liberec 2001, str. 90.

se většina z nich děsila sovětského protináboženského postoje, jak shledává Norman Davies ve své knize *Rudá hvězda, bílý orel*. Naneštěstí jsou tyto soudy poměrně dost obecné, jelikož židovská otázka v událostech polsko-sovětské války je značně opomíjena, což je vzhledem k etnickému složení oblastí, kde se odehrávala hlavní boje, poměrně podivné a předem tak staví židovské obyvatelstvo do pasivní role tichých trpitelů. Je však nutné si uvědomit, že historiografické zpracování polsko-sovětské války je samo o sobě poměrně nedostatečné a často značně tendenční, což je zaviněno především ideologickými potřebami minulého režimu jak v Polsku a Rusku, tak i u nás. Ačkoliv je zpracování problematiky tohoto projektu v historiografické literatuře nedostatečné a značně opomíjeno, přičemž se jí autoři dotýkají spíše nahodile a okrajově, tak jakožto velmi vhodný pramen se nabízí válečný Deník 1920 od Isaaka Babela, Žida sloužícího v Konarmiji⁶ generála Buďonného, který během tažení Rudé armády zaznamenal řadu výjevů ze života židovského etnika. Obraz židovské etnika, který je možné si na základě Babelových zápisků sestavit, je však značně jednotvárný, přičemž by se dal vyjádřit hodnocením, které se nám naskýtá taktéž v Babelově povídkovém zpracování *Rudá jízda*, že ti Židé, kteří nebyli během pogromů zabiti Poláky, byli následně přinejmenším okradeni Buďonného kozáky. Dalo by se tak věřit, že aškenázští Židé si počínali skutečně takto pasivně, jen však do chvíle, kdy tuto tezi konfrontujeme s historickým faktem, že již od roku 1919 byly v mnoha židovských obcích zakládány a fungovaly samoobrany, které tak často reagovaly na násilnosti ze strany polských vojáků.⁷

Pro přehlednost můžeme tedy shrnout otázky, na které bychom chtěli nalézt odpověď: Jak poznamenala polsko-sovětská válka početnou židovskou populaci (s ohledem i na její kulturu a životní potřeby) v oblastech Polska, Ukrajiny, Běloruska a Litvy? Jaký byl naopak vliv Židů v těchto oblastech na průběh zmíněného konfliktu, zvláště pak se zaměřením na oblast Haliče a města Lvovu a hlavního polského města Varšavy, ve kterém žila významná židovská obec?

Zpracování těchto otázek bude bezesporu obtížné. Nejen, že od těchto událostí uplynulo přes devadesát let, ale jakožto hlavní problém shledávám fakt, že svět aškenázských Židů ve východní Evropě (populace, obce, kultura a podobně) byl nenávratně poškozen nacistickým holocaustem a následným významným odlivem židovského etnika do vzniknuvšího státu Izrael i jiných světových destinací. Případní pamětníci a nositelé orální historie tak mohou být kdekoliv po světě, pokud vůbec ještě nějakí takový jsou. Zdroje

⁶ 1. sovětská jízdní armáda

⁷ V této souvislosti se nejvíce skloňuje jméno polského generála Hallera a vojenských útvarů pod ním sloužících.

informací by se tak musely hledat v archivech a knihovnách všech zmíněných států, což by bylo bezesporu náročné jak otázce finanční, tak i časové, ale především co se týče jazykové vybavenosti (krom znalosti jazyků zmíněných zemí i potřeba znalosti jidiš pro případné židovské prameny).

Seznam literatury k tématu:

- Albert, A.: Najnowsza historia Polski 1914-1993. Londýn 1994.
Babel, I.: Deník 1920. Brno 1993.
Babel, I.: Rudá jízda a jiné povídky. Praha 1984.
Bubnov, A.: Dějiny občanské války v Rusku 1917-1921. Praha 1932.
Camus, J.Y.: Svět Židu. Praha 2008.
Davies, N.: Rudá hvězda, bílý orel. *Polsko-sovětská válka 1919-20 a „Zázrak nad Vislou“*. Praha 2006.
De Lange, N. R. M.: Svět židů: kulturní atlas. Praha 1996.
Figes, O.: Lidská tragédie. *Ruská revoluce 1891-1924*. Praha 2000.
Gilbert, M.: Židé ve 20. Století. *Ze všech končin světa*. Praha 2003.
Haumann, H.: Dějiny východních Židů. Olomouc 1997.
Johnson, P.: Dějiny židovského národa. Praha 2011
Kriwaczek, P.: Jidiš civilizace: vzestup a pád zapomenutého světa aškenázských Židů. Praha 2010.
Macůrek, J.: Dějiny polského národa. Praha 1948.
Rucker, L.: Stalin, Izrael a Židé. Praha 2001.
Solženicyn, A. I.: Dvě stě let pospolu. Praha 2004.
Václavík, D.: Etnické a kulturní minority ve střední Evropě. *Základní problémy, Židé*. Liberec 2001.